

SUĆIDAR U SPLITU ARHEOLOŠKA I ONOMASTIČKA ISTRAŽIVANJA

Tomislav Marasović
Marina Marasović-Alujević

UDK: 726.033.1 (497.5 Split)
801.311 (497.5 Split)

Izvorni znanstveni rad
Tomislav Marasović
Sveučilište u Splitu
Marina Marasović-Alujević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Iznose se rezultati istraživanja poduzetih sredinom XX. stoljeća kojima su otkriveni ostaci predromaničke crkve sv. Izidora na predjelu Sućidar u Splitu. Po imenu crkve nastao je sanktorem o kojem se raspravlja s onomastičkog i hagiografskog gledišta.

Arheološkim je istraživanjem utvrđen samo južni, te djelomično zapadni zid crkve i apsida, a pronađeno je i nekoliko arhitektonskih dijelova i ulomaka liturgijskog namještaja.

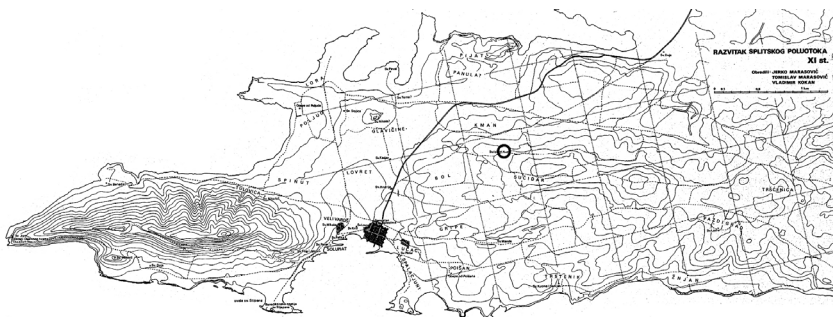
Temeljem tih nalaza izrađeni su nacrti izvornog izgleda koji pokazuju crkvu sv. Izidora kao jednobrodnu građevinu s polukružnom apsidom, s unutrašnjošću raščlanjenom s po četiri plitke niše na uzdužnim zidovima i s dvodijelnom podjelom bačvastog svoda.

Po pronađenom ulomku zabata oltarne ograde, crkva se datira u drugu polovicu IX. stoljeća.

Naglom izgradnjom Splita sedamdesetih godina ostaci crkve, na žalost, sasvim su nestali.

Sredinom prošlog stoljeća, u okviru programa detaljnog proučavanja predromaničke arhitekture grada Splita, istražena je i crkvice na Sućidru koja je ranije bila poznata samo po arhivskim podacima.¹ Istraživači su na mjestu nekadašnje crkve, u polju daleko od perifernih kuća tadašnje urbane aglomeracije Splita, zatekli samo dva dovratnika *in situ* i do njih urušeni nadvratnik. Istraživačima je

¹ Istraživanja su 1950. godine vodili Jerko Marasović, Tomislav Marasović i Mirjana Brajević.

Položaj crkve sv. Izidora na karti splitskog poluotoka u ranom srednjem vijeku

pomogla skica ruševina crkvice koja se nalazila u arhivu Konzervatorskog zavoda Dalmacije, a izradio ju je don Frane Bulić dvadesetih godina prošloga stoljeća. Na temelju podataka iz Bulićeve skice, poduzeta su potrebna iskopavanja kojima su otkriveni ostaci crkvenih zidova, a reambulacijom okolnog prostora pronađeno je i nekoliko ulomaka arhitektonskih dijelova i liturgijskog namještaja. Sve je to omogućilo da se već tada izradi cjelovita studija predromaničke crkve sa svim nacrtima zatečenog stanja i pretpostavljenog izvornog izgleda, koju su istraživači namjeravali objaviti u novopokrenutoj ediciji »Dokumentacija graditeljskog naslijeđa«. ² Ta studija, međutim, nikada nije objavljena u zamišljenom obliku, ali su pojedini rezultati proučavanja tog položaja i izrađeni nacrti djelomično korišteni u drugim objavljenim radovima. ³ Ovaj se rad djelomično oslanja na spomenuta istraživanja i koristi neke od tada izrađenih nacrti.

Povijesna vrela i historiografija

Crkva na Sućidru u povijesnim se vrelima prvi put javlja oko godine 1090. u popisu zemalja samostana sv. Petra u Selu, gdje se, među ostalim, spominje i neki vinograd kod sv. Izidora (»vineam a sancto Ysydoro«). ⁴ Poslije toga, ona se spominje 1267. godine s već preobraženim imenom kao »ecclesia sancti Scideri«⁵, ili pak »sancti Syderi«.⁶

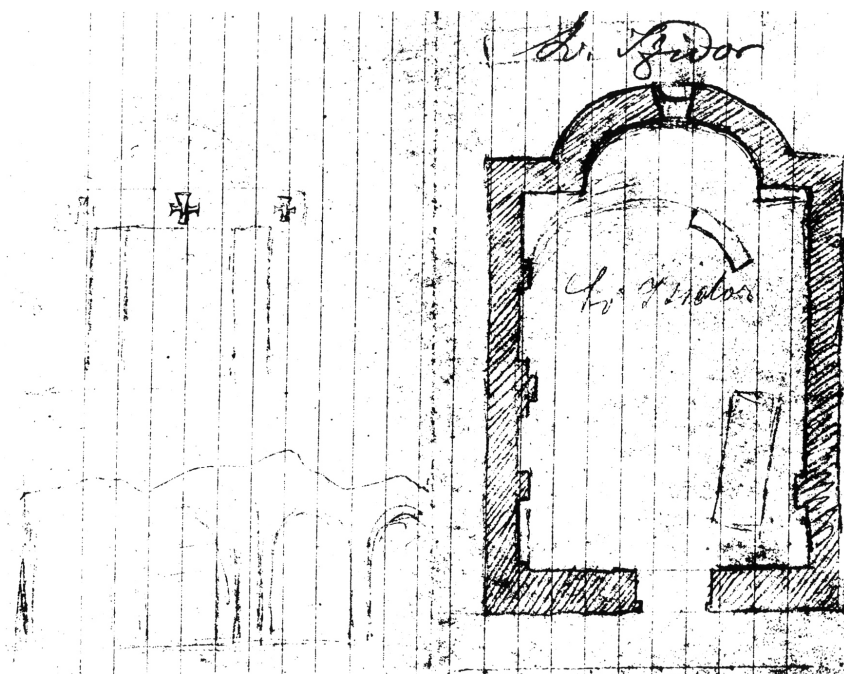
² Od edicije, koju su sedamdesetih godina prošloga stoljeća pokrenuli Urbanistički zavod Dalmacije i Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, objavljene su monografije istih autora: *Crkva sv. Trojice, Split*, 1971., *Holly Trinity Church, Split*, 1971., *Crkva sv. Jure na rtu Marjana, Split* 1974., te monografija N. Cambija: *Stobreč*, Split, 1975.

³ Među ostalim u radovima T. Marasovića: *Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji, Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture*, Split – Zagreb, 1978., str. 5-129; *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Split, 1994., str. 71-96.

⁴ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1877., str. 177; *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae e Slavoniae* (dalje CD), I., Zagreb, str. 194.

U novovjekovnim vrelima crkvu sv. Izidora bilježi i Calergijev katastarski plan Splita iz 1675. godine.⁷ Tamo je crkva označena kao »Sant'Isidoro«, a u legendi svrstana u skupinu građevina koje se navode pod nazivom *chiese la maggior parte distrutte*. Približno u to vrijeme crkvu spominje i vizitacija splitskog nadbiskupa Cosmija.⁸ Crkva na Sućidru ucrtana je i na austrijskom katastarskom planu iz 1830.⁹

Kao ruševinu, crkvu je zapazio don Frane Bulić, koji je o njoj ostavio već spomenutu bilješku sa skicom tlocrta i unutrašnje strane sjevernoga zida, važnu za zaključke o izvornom izgledu.¹⁰ Iz te skice proizlazi da je crkva imala oblik pravokutnika s polukružnom apsidom na istočnoj strani na kojoj je bio i prozor. Po sredini zapadnog zida naznačena su vrata s dvama dovratnicima i s nešto du-

Tlocrt, presjek i vrata crkve na skici don Frane Bulića s početka XX. stoljeća

⁵ CD, V, str. 427.

⁶ CD, V, str. 430.

⁷ L. Katić, »Topografske bilješke solinskog polja«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (=VAHD)*, LII, Split, 1950.

⁸ Vizitacija nadbiskupa Cosmija u kaptolskom Arhivu Stolne crkve u Splitu, str. 22; B. Damjanić-Brešan, *Kulturno-umjetničko naslijeđe Splita u nadbiskupskim vizitacijama od 1604. do 1776.*, Split. Doktorska disertacija na Filozofskom fakultetu u Zadru, Split, 1994.

⁹ Arhiv mapa, Historijski arhiv u Splitu

¹⁰ Arhiv Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju (Konzervatorski odjel u Splitu).

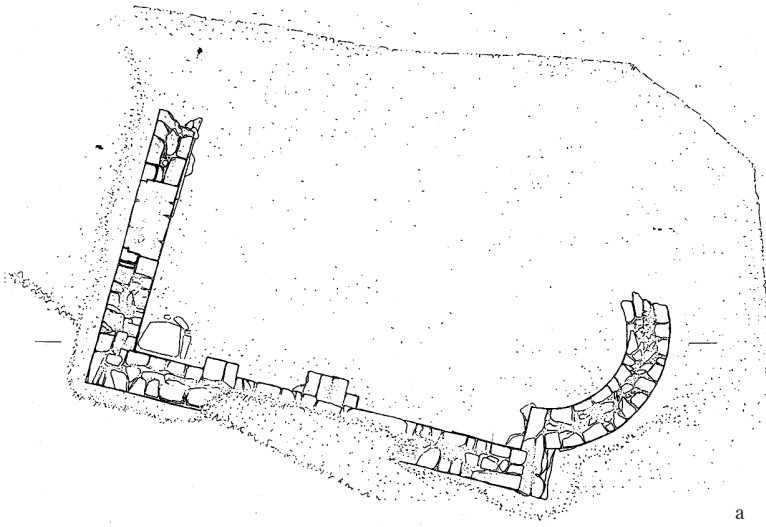
Snimanje pronađenih ostataka 1950. godine

žim nadvratnikom na kojem su tri uklesana križa. Povrh nadvratnika Bulić je ucrtao dva polukruga kojima je, očito, želio prikazati polukružnu lunetu, odnosno slijepi rasteretni luk nad ulazom. Sjeverni zid, koji je bio očuvan sve do krova, imao je četiri niše s unutrašnje strane koje su pri vrhu završavale polukružnim lukom, te po sredini jednu lezenu. Na Bulićevoj skici vidi se na južnom zidu samo rub jedne niše blizu jugozapadnog kuta. Vjerojatno je taj zid bio već tada većim dijelom porušen i nad njim uspostavljen poljski puteljak, koji su istraživači zatekli 1950. godine. Teško je dokučiti što na Bulićevom tlocrtu predstavljaju likovi ucrtani u unutrašnjosti crkve. Pravokutnik do ulaza uz južni zid mogao bi označavati grob kakvih je možda bilo u crkvi i oko nje, dok bi se dio luka po sredini unutrašnjosti moglo objasniti započetom skicom apside od koje je autor kasnije odustao i izradio svoj crtež u nešto većem mjerilu. Na poleđini lista ispisan je Bulićevim rukopisom: *Crkva je kaptolska, po predaji su ovdje bili veliki sajmi (narod bi i iz Turske dolazio).*

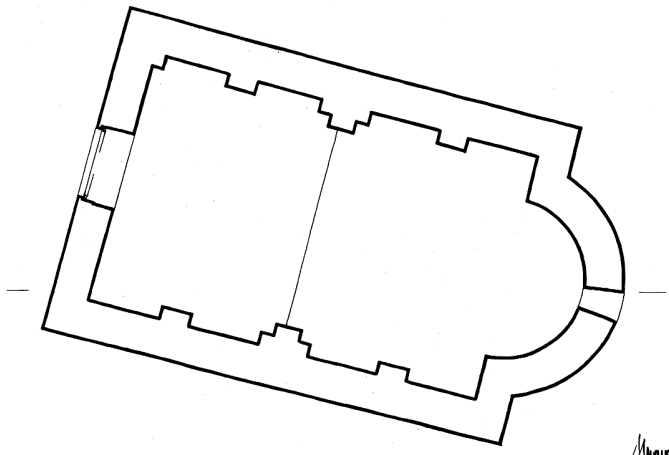
Iz Bulićeva dopisa Kaptolu stolne crkve godine 1897. proizlazi namjera da se već tada poduzmu i arheološka iskopavanja na tom lokalitetu, do kojih ipak nije došlo.¹¹

U Prvom svjetskom ratu (1914.-1918.) crkva je doživjela daljnje rušenje prilikom kopanja rovova na tom mjestu. Nakon što je Bulić ponovno posjetio arheološki lokalitet 1920. godine, objelodanio je kraću bilješku iz koje se može

¹¹ ».... Pošto bi podpisani namjeravao poduzeti tu, u samoj crkvisi i okolo nje, nekoje iskopine u starinarske svrhe, moli najuglednije Taj Prepoštovani Kaptol, da bi mu dozvolio to učiniti« (Arhiv Konzervatorskog zavoda 1897.).

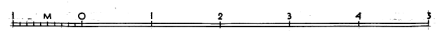

a

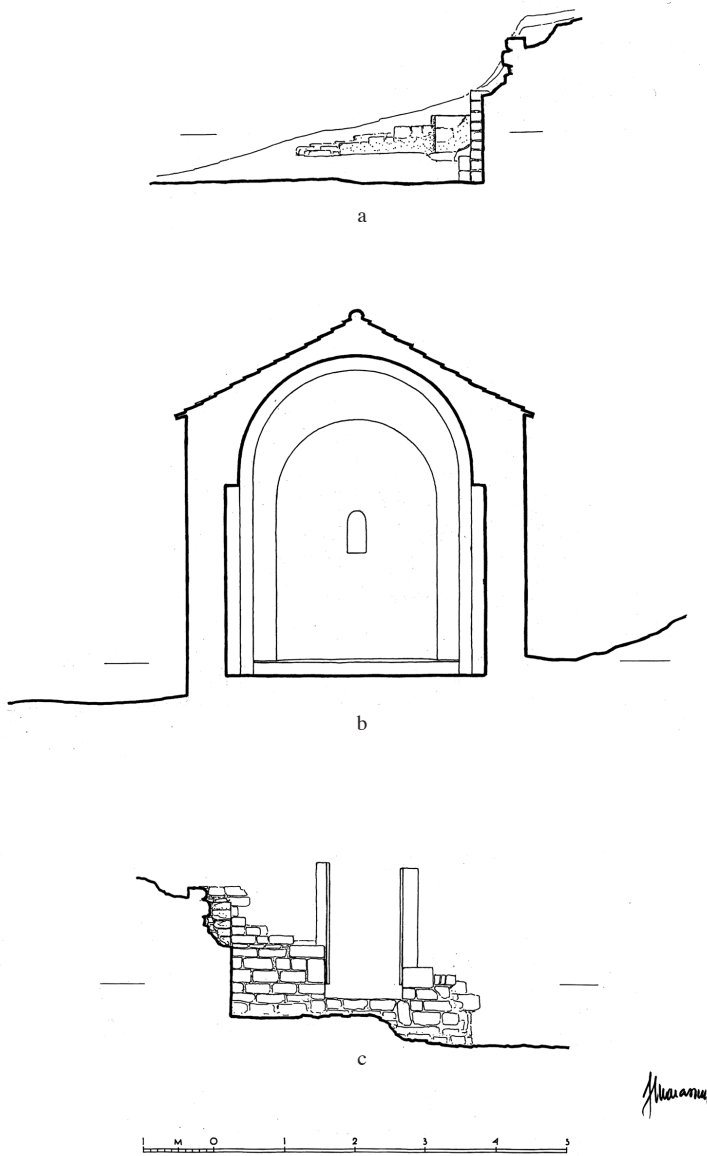

b

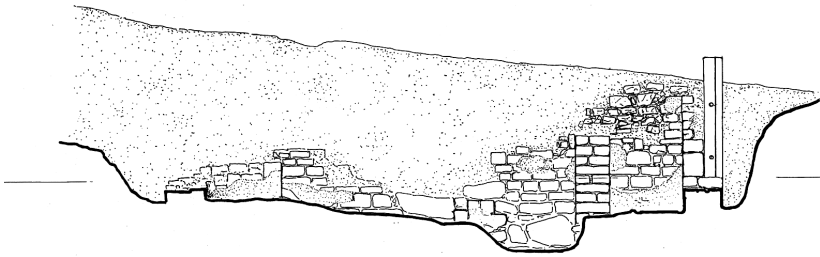
Marasović

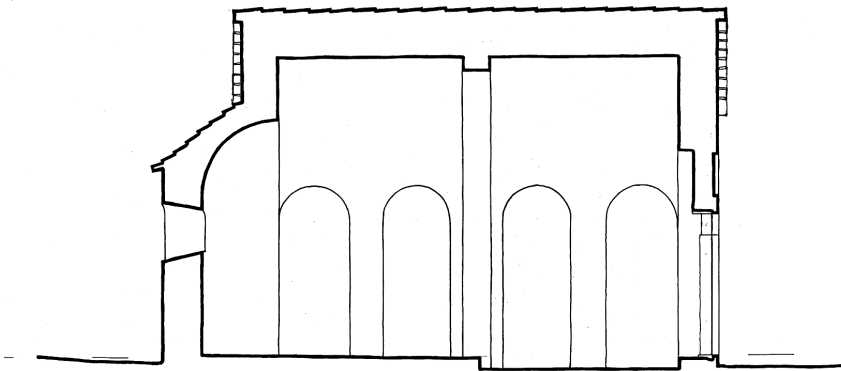
Sv. Izidor u Splitu, a. tlocrt 1950, b. idejna rekonstrukcija tlocrta (J. Marasović)

Sv. Izidor u Splitu, a i c. stanje 1950, b. idejna rekonstrukcija presjeka (J. Marasović)

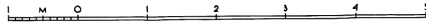

a

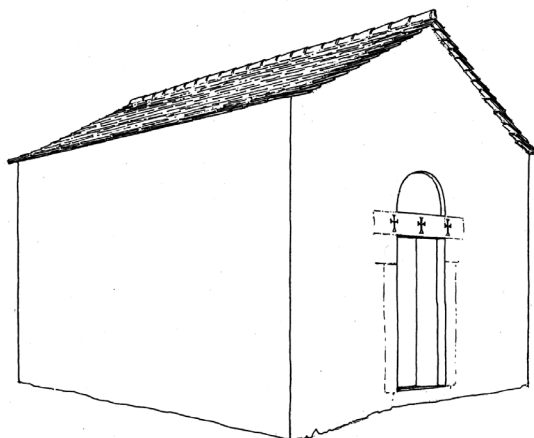

b

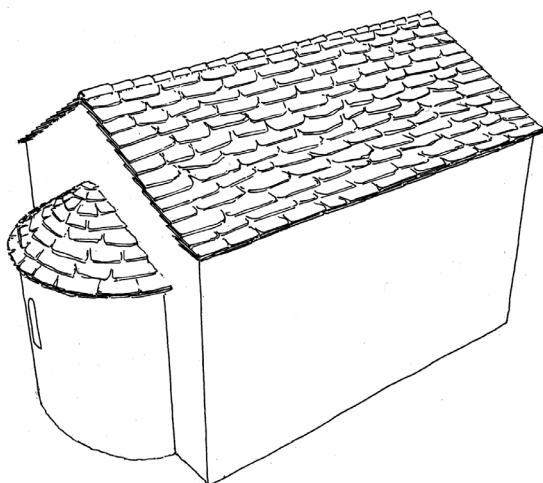
J. Marasović

Sv. Izidor u Splitu, a. uzdužni presjek, stanje 1950, b. idejna rekonstrukcija uzdužnog presjeka
(J. Marasović)

a

b

Sv. Izidor u Splitu, a, b, idejna rekonstrukcija (J. Marasović)

zaključiti da su u crkvi (tada ruševini bez krova) vrata bila na mjestu sve do 1916. godine, te da je poslije rata zajedno s M. Abramićem ustanovio sasvim ruševno stanje crkve.¹²

Prvo iskopavanje s arhitektonskom dokumentacijom poduzeli su, kako je već navedeno, 1950. godine Jerko i Tomislav Marasović. Prostor crkve bio je zatrpan, a iz zemlje su stršala samo dva dovratnika na zapadnoj strani.¹³ Tom prilikom izrađene su opsežne arhitektonske snimke postojećeg stanja građevine u cjelini i njezinih detalja s odgovarajućim nacrtima pretpostavljenog izvornog izgleda crkve.

Kraći opis građevine uz osnovni tlocrt objavio je u više navrata T. Marasović,¹⁴ koji je 1994. uključio crkvu u katalog ranosrednjovjekovnih građevina u Splitu, a opširnije je o njoj izvijestio na znanstvenom skupu u Splitu 1995.¹⁵ U proučavanju Splita u karolinškom razdoblju T. Marasović je kraćim tekstom uključio i crkvu sv. Izidora.¹⁶

Sanktorem Sućidar i oblici hagonima Izidor

Sućidar je jedan od brojnih splitskih sanktorema koji su oblikovani u ranom srednjem vijeku po hrvatskom obliku svetačkog imena kojem prethodi dalmat-ski prefiks *sut* (ili *sta* ako se sanktorem oblikuje po imenu svetece, naslovnice crkve).¹⁷

Na području Splita i uže okolice na taj je način oblikovano dvadesetak sanktorema: Stipanska, Stobreč, Stombrate, Stomorica. Stomorija, Stomorina, Stomorska, Sućidar, Sukmasin (Summaj, Sumajs, Sumaksin), Sukojišan. Sumpetar, Supetar, Supaval, Sustipan, Sutikva, Sutrojica.¹⁸

¹² Nadvratnik je već tada bio srušen i - prema Buliću - premješten u Muzej. Kako smo, međutim, taj nadvratnik zatekli još 1950. na samom mjestu, možemo zaključiti da je premještanje nadvratnika bila samo Bulićeva namjera. Iz iste bilješke doznajemo da su istraživani i okolni zidovi i tom prilikom ustanovljeno je mnoštvo rimskih opeka, dijelova stupova kao i dio mozaika. Spominje se također i namjera o istraživanju, a na osnovi nadvratnika s križevima i mozaika crkvu je Bulić približno datirao između X. i XII. st. Svoju namjeru arheološkog iskopavanja Bulić nikada nije ostvario, pa je crkva ostala ne samo neistražena, već je s vremenom dalje propadala, a njeni ostaci postupno su zatrpani (F. Bulić, 1920., str. 196-197).

¹³ J. Ozretić, tadašnji vlasnik kojeg smo zatekli godine 1950., kupio je to zemljište 1906. Sjeća se crkve kao ruševine bez krova, dakle vjerojatno u stanju koje je u svojim skicama zabilježio F. Bulić. Navodi da je u apsidi još bio oltar, te da su se u crkvi nalazila još »dva oltara« i to u nišama južnoga i sjevernog zida.

¹⁴ T. Marasović, *op. cit.* (3).

¹⁵ Crkva sv. Izidora na Sućidru u Splitu, Znanstveni skup o Lučcu, Split, 1995. (Građa s tog skupa nije do sada objelodanjena).

¹⁶ T. Marasović (2002), (2005)

¹⁷ V. Putanac, »Refleksi starodalmatinskog pridjeva *sanctus* u onomastici obalne Hrvatske«, *Slovo*, 31, Zagreb, 1962.

¹⁸ M. Marasović-Alujević, »Sanktoremski toponimi na području srednjovjekovnog Splita«, *Zbornik Šeste jugoslovenske onomastičke konferencije*, Beograd, 1987., str. 334-335.

U ovom slučaju dalmatski prefiks *sut* prethodio je hrvatskom obliku *Izidor* izvornog latinskog hagionima *Isidorus*, ili točnije, jednom od hipokrističnih oblika istoga hagionima, *Scider* ili *Syder*, što ih susrećemo u splitskim povijesnim vrelima. Bulić spominje i hipokoristik *Židor* u opisu tog splitskog toponima.¹⁹

Starodalmatski pridjev *sanctus* reflektira se u hrvatskim toponomastičkim znakovima vrlo raznoliko.²⁰

U toponomastičkim tvorenicama refleksi imaju istu ulogu kao što ih imaju i prefiksi. Tako je *sut* samo jedan od desetak refleksa.²¹ Na morfemskoj granici dolazi do vrlo raznolikih alternacija morfema. Alternacijom okluziva *t* s kraja prefiksalnog morfema *sut* i tjesnačnika *s* na početku leksičkog morfema *Sidar* u alternaciji *ć* oblikovan je izraz splitskog sanktorema *Sučidar*.

Čini se da je upravo taj hipokoristični oblik znakovit za hrvatsko jadransko područje jer je i za srednjovjekovnu crkvu sv. Izidora u gradu Cresu na istoime-nom kvarnerskom otoku poznat samo oblik Sveti Sidar, koji se spominje u regi-stru crkvenih bratovština od kraja XVII. do početka XIX. stoljeća.²² Istraživanjem crkve sv. Sidara, odnosno njezine neposredne okolice, pronađen je stupić oltarne ograde²³ koji pokazuje, također, ranosrednjovjekovno porijeklo crkve.

Sudeći po toponimima i skromnim arheološkim ostacima, čini se da kult sv. Izidora nije bio osobito razvijen na hrvatskom tlu u ranom srednjem vijeku. Uz splitski i creski primjer, poznata je i crkvice nazvana Sidora, koju je sredinom XV. stoljeća sagradio Nikola Gundulić na otočiću Jakljanu kod Šipana na mjestu stare crkve i samostana.²⁴

Izidor je teoforno ime koje se već u starom vijeku javlja u grčkom (*Ισιδωρος*) i latinskom (*Isidorus*) obliku sa značenjem »Izidin dar«. Izvorni antroponim potječe, dakle, iz Egipta odakle se raširio po antičkoj Grčkoj i Maloj Aziji, ali i po Rimskom carstvu. Unatoč izrazito poganskom korijenu, ime je vrlo rano bilo prihvaćeno u kršćanskom svijetu gdje se razvilo naročito u ženskom obliku *Izidora*.²⁵ Muški oblik Izidor nosili su pojedini uglednici kasne antike i ranoga sred-

¹⁹ F. Bulić, »Sučidar, sv. Izidor ili sv. Židor u splitskom polju«, *VAHD*, LXIII, Split, 1920., str. 196-197.

²⁰ V. Putanac, *op. cit.* (17), str. 13; P. Šimunović, *Toponimi sa starodalmatskim pridjevom sanctus, Istočnojadranska toponimija*, Split, 1986., str. 112.

²¹ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, III, JAZU, Zagreb, 1973., str. 365.

²² B. Fučić, »Izvjestaj o putu po otocima Cresu i Lošinju«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 55, Zagreb, 1949., str. 35, 48-49; Id., *Apsyrtydes*, Mali Lošinj, 1990., str. 40.

²³ Prva istraživanja tog položaja poduzeo N. Lemešić (Lemessi) krajem XIX. Stoljeća, a nastavio Scotti početkom XX. stoljeća. Stupić oltarne ograde objavio je Fučić (*op.cit.*) i datirao ga u VIII. stoljeće, a P. Chevalier (*Salona II, Ecclesiae Dalmatiae*, II, str. 46) datira taj nalaz u VII. stoljeće.

²⁴ Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, I, Roma, 1863., str.453; *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, VII, str. 101.

²⁵ C. Tagliavini, *Origine e storia dei nomi di persona*, I, Bologna, 1982., str. 105.

njeg vijeka, među kojima je graditelj glasovite crkve sv. Sofije u Carigradu Izidor iz Mileta iz VI. stoljeća. Najpoznatiji kršćanin tog imena bio je Izidor Seviljski, nadbiskup i poslije svetac (oko 560.–636.) poznat, prije svega, kao učeni kršćanski pisac,²⁶ autor mnogih značajnih spisa tog doba kao što su *Etimologija* (u 20 knjiga) i *O slavnim ljudima*. Poznat je i kao zadnji veliki crkveni otac zapadnoga svijeta, koji je na Iberskom poluotoku ustrajno radio na obraćanju arijanskih Vizigota u pravovjerno kršćanstvo.²⁷

Kršćanska crkva slavi veći broj svetaca imena Izidor, od kojih je najpopularniji bio Isidorus Agricola iz Madrida.²⁸ Taj svetac nipošto nije mogao biti titular splitske crkve jer je umro sredinom XII. stoljeća, a crkva na Sućidru sa sigurnošću je datirana u rani srednji vijek. Drugi sveci istog imena su starokršćanski mučenici poput biskupa i mučenika iz Antiohije, mučenika iz Aleksandrije, biskupa iz Nitrije, sv. Izidora iz Peluzija, biskupa iz Khiosa ili mučenika iz Kordobe.²⁹

Sačuvani ostaci crkve

Crkva sv. Izidora nalazila se na sjeverozapadnim obroncima uzvisine Sućidar, s koje se, premda položaj nije na samom vrhu, pružao pogled na obje strane splitskog poluotoka: Brački kanal i Kaštelanski zaljev.

Istraživanjem 1950. godine ustanovljeno je da je od prvobitne građevine bio najviše sačuvan južni zid do visine od 1,5 metra, ali prekriven poljskim puteljkom.

Iskopavanjem je najprije otkriven sačuvani dio zapadnog zida između ulaza i jugozapadnog ugla. Južni zid se kopao od zapadnog kraja, gdje je bio najviše sačuvan, a dalje prema istoku njegova je očuvanost bila sve manja, da bi na istočnom zidu, uključujući i južni dio apside, ostali samo temelji i donji redovi zidnog kamena. Od sjevernog dijela apside i preostalog istočnog zida, te cijelog sjevernog zida, isto kao i sjevernog kuta zapadnog zida, nije bilo ostalo ni traga. Taj je dio vjerojatno bio preoran radi poljoprivrednog korištenja zemljišta na kojem se nalazila porušena crkva.

Nalazi ostataka ulaza na zapadnoj te apside na istočnoj strani pokazali su da je crkva sv. Izidora bila pravilno orijentirana, s neznatnim odklonom uzdužne osi od idealnog smjera zapad – istok.

Vanjska dužina crkve s apsidom iznosila je 7,40 m, a vanjska širina 4,75 m; zidovi su prosječne debljine od 55 cm.

²⁶ M. Marasović-Alujević, »Hagionimi srednjovjekovnog Splita«, *Starohrvatska prosvjeta*, III/15, Split, 1985.

²⁷ A. D. Andreassy, Izidor Seviljski, *Suvremena katolička enciklopedija*, F-Lj, Split, 2005., str. 165-166.

²⁸ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979., str. 287.

²⁹ C. Tagliavini, *op. cit.* (25)., str.106.; M. Buchberger, *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg, 1933., V, 624-625.

Zidovi su bili građeni manjim priklesanim lomljencima dugoljasta oblika, postavljenim u redovima kojima je pravilnost veća nego što se obično susreće u građevinama, zidanima načinom *opus incertum*. Vezna žbuka ispunjala je široke sljubnice među zidnim kamenjem. Žbuka je pronađena samo mjestimično, sačuvana u donjim zonama južnoga zida.

U tlocrtu crkva je bila oblikovana kao pravokutnik s polukružnom apsidom na istočnoj strani. U zapadnoj polovici južnoga zida pronađeni su ostaci dviju plitkih lezena, od ukupno četiri koje su obrubljivale četiri plitke niše. Po sredini zida, između treće i četvrte niše, stršala je jedna istaknutija lezena na koju se, kako je uobičajeno u crkvama istoga tipa, oslanjala pojasnica, podupirući bačvasti svod. Na istočnom zidu, uključujući i polukružnu apsidu, bila su ostala samo donja dva reda kamenja.

Arhitektonski dijelovi i ulomci liturgijskog namještaja

Nadvratnik

Prije iskopavanja 1950., ispred položaja ulaza u crkvu ležao je na zemlji nadvratnik crkve dužine 190 cm i visine 29 cm. Na njegovoj prednjoj strani brižljivo su uklesana tri pravilno oblikovana vitka križa latinskog tipa, s proširenim završecima na krakovima.

Na donjoj je strani nadvratnika isklesano udubljenje s kružnim udubinama u uglovima, koje dokazuje da su ulaz zatvarale dvokrilne drvene vratnice i da je ukupna širina otvora iznosila 108 cm.

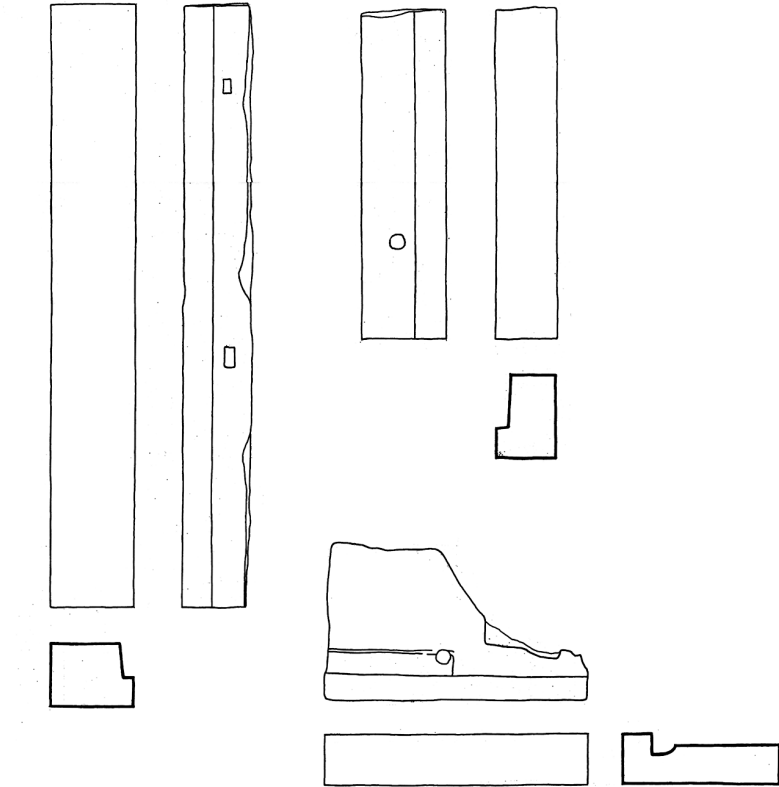
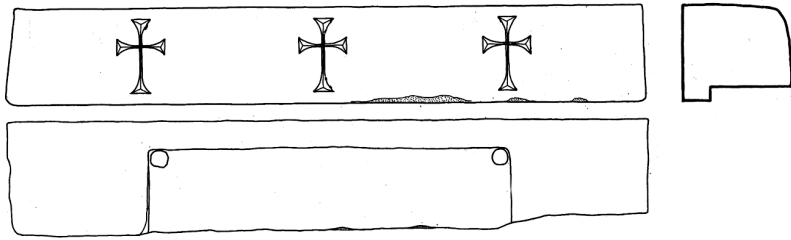
Dovratnici

Desni dovratnik bio je monolitni komad visine od 165 cm. Njegovo vanjsko lice (25 cm) glatko je klesano, a bočno profilirano radi mogućnosti zatvaranja vratnica i ukošeno prema unutrašnjosti crkve. Dvije udubine na toj plohi otkrivaju položaj zasuna kojima su se zatvarala vrata.

Lijevi je dovratnik sačuvan u manjoj visini (85 cm) i uže je širine vanjskog lica (18 cm), s bočnom stranom također ukošenom, na kojoj je ostala udubina zasuna. Po sačuvanoj visini donjeg (sjevernog) dovratnika može se zaključiti da su pri vrhu okvira vrata bili umetnuti poprečni komadi kamena.

Prag

Blizu ulaza otkriven je ulomak ploče donjeg praga vrata, na kojem je sačuvan povišeni prednji dio i žlijeb s udubljenjem za pričvršćenje vratnice. U suhozidu sjeverno od crkve pronađen je ulomak antičkog stupa, prerađen kao dio praga. Prilikom ugradbe u crkvu obla je strana stupa ostala u podu, a gornja priklesana s istaknutim vanjskim dijelom i žlijebom za vratnice.

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

M. Marasović

Arhitektonski dijelovi crkve sv. Izidora u Splitu (J. Marasović)

Stupić prozora

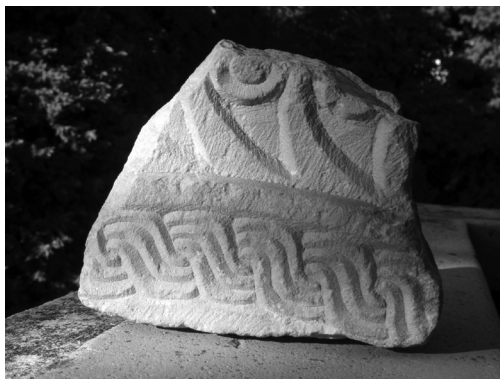
Stupić poligonalnog presjeka (17,5 x10 cm), sačuvan u visini od 24 cm, vjerojatno je pripadao prozorskom otvoru (bifori) ranosrednjovjekovne crkve.

Akroteriji

U okolnim međama pronađena su i dva akroterija, ukrašena plošnim listovima i oblikovana s gornjom polukuglom koja je u oba slučaja otučena.

Oltar

Četiri ulomka ploča s profiliranim rubom vjerojatno su pripadala oltarnoj menzi. Stup okruglog presjeka, sačuvan u visini od 90 cm, mogao je biti stipes oltara, ali se to ne može dokazati jer je oštećen na gornjoj strani na kojoj se obično nalazi udubina za moćnik.

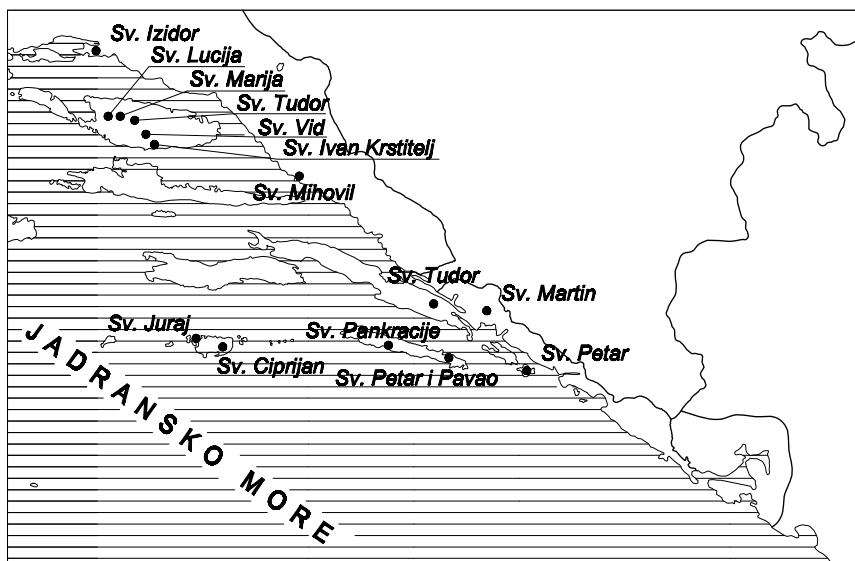
Ulomak zabata oltarne ograde crkve sv. Izidora

Oltarna ograda

U suhozidu sjeverno od crkve pronađen je ulomak zabata oltarne ograde sačuvan u širini od 20 cm. Vanjski rub koji slijedi trokutasti oblik zabata bio je ispunjen kukama spiralnih glava i širokog vrata, a unutarnji polukružni rub ispunjavala je tropruta pletenica. Dvije zone dijelila je uska glatka traka.

Izvorni izgled i tipska pripadnost crkve sv. Izidora

Na osnovi pronađenih ostataka, kao i podataka što ih pruža Bulićeva skica, može se zaključiti da je crkva sv. Izidora bila jednobrodna građevina s ulazom na zapadnoj strani i s polukružnom apsidom na istočnoj strani. Bila je presvođena bačvastim svodom i pokrivena dvostrešnim krovom od kamenih ploča. Za razliku od sasvim gole vanjštine, njezini unutrašnji zidovi bili su raščlanjeni plitkim nišama, koje su pri vrhu završavale polukružnim nadvojem. Po sredini svakog od

Položaj ranosrednjovjekovnih crkava s dvodijelnom raščlanjenošću

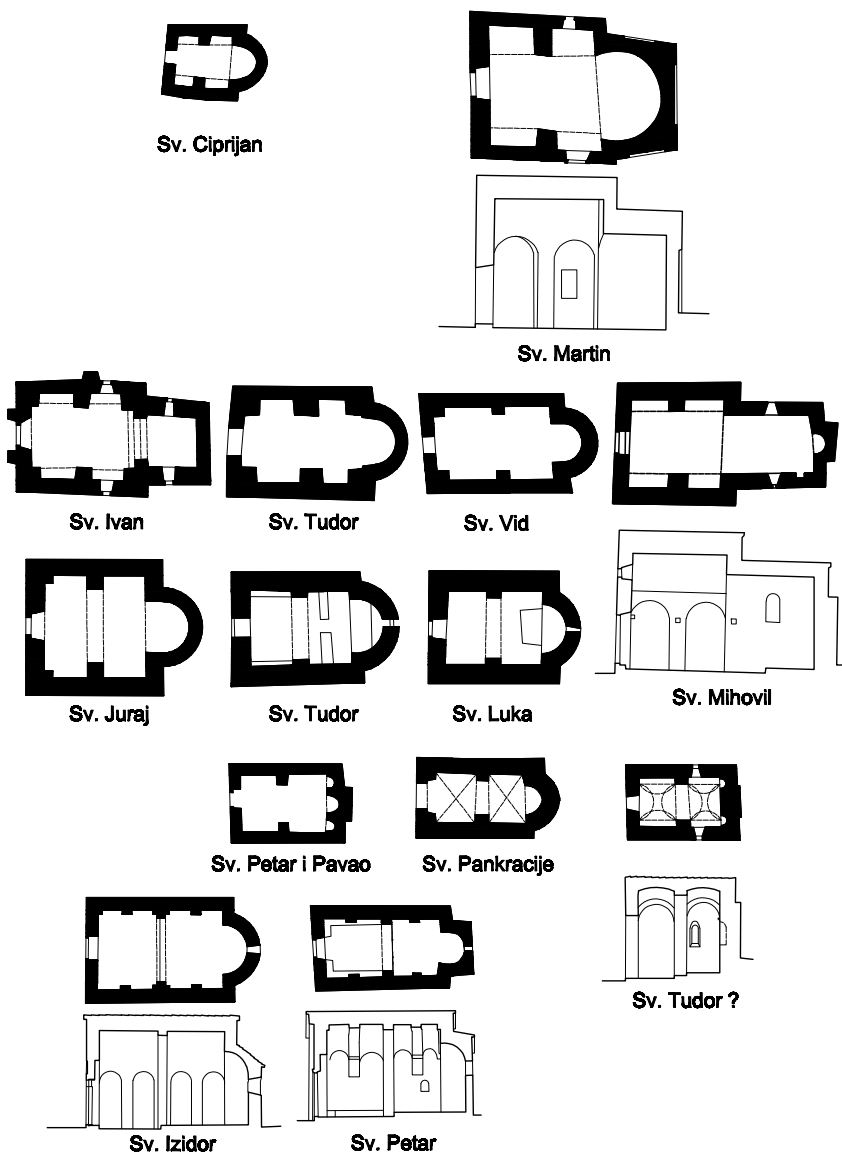
uzdužnih zidova nalazila se po jedna lezna. Taj par lezna, međusobno spojen pojasnicom, pojačavao je bačvasti svod nad crkvenim brodom, podijeljen u dva svodovna traveja. Apsida je, kako je uobičajeno, bila presvođena polukatkom od sedre, kojoj su ostaci pronađeni iskopavanjem.

Sudeći po tako utvrđenom obliku, crkva sv. Izidora u Splitu pripadala je skupini dvotravejnih građevina četverodijelne raščlanjenosti.

Dvotravejne crkve u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji nisu toliko brojne kao trotravejne. Skupina od desetak poznatih građevina znakovita je za neretvansko i zahumsko područje i za srednodalmatinske i južnodalmatinske otoke koji su u ranom srednjem vijeku pripadali tim »sklavinjama«. To su:

Sv. Mihovil u Igranima u Podbiokovlju, četiri crkvice na otoku Braču: Sv. Ivan Krstitelj u Bolu, Sv. Tudor kraj Nerežišća, Sv. Vid na Vidovoj Gori i Sv. Marija (Stomorica) kod Ložišća, Sv. Ciprijan na Lastovu i Sv. Juraj na otočiću Priježbi, Sv. Tudor (?) (danas Sv. Filip-Jakov) u prvim Ponikvama na Pelješcu, Sv. Martin u Čepikućama i Sv. Petar na Lopudu. Mala ranoromanička crkvice sv. Jure u Vršini na Mosoru također je dvodijelne raščlanjenosti.

Crkve s dvodijelnom raščlambom u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji pokazuju i različite varijante s obzirom na artikulaciju zidova, odnosno svodova. Neke među njima (Sv. Ciprijan na Lastovu, Sv. Martin u Čepikućama) imaju raščlanjene samo zidove dvjema nišama, ali jedinstveni bačvasti svod. Nekima su u ranom srednjem vijeku dograđene lezene, da bi postigle dvodijelnu raščlanjenost (crkve u Bolu, a vjerojatno i na Vidovoj Gori i u Gornjem Humcu) koja se odrazila i na posebno oblikovanje tzv. pseudobazilikalnog krova, što ga izvorno pokazuje cr-

Tlocrti i presjeci ranosrednjovjekovnih crkava s dvodijelnom raščlanjenošću

kva u Igranima. Nekima se dvodijelna raščlanjenost prenijela i na podjelu broda u dva dijela (traveja, odijeljena pojasnicama kao što je bio slučaj kod Sv. Luke i Stomorice na otoku Braču, te Sv. Tudora (Sv. Filip-Jakova) u Ponikvama na Pe-lješcu, Sv. Jurja na Priježbi i Sv. Jure na Vršini na Mosoru.

Posebnu tipsku varijantu dvotravejnih crkava čine građevine, koje uz dvo-dijelnu podjelu svoda pokazuju i četverodijelnu raščlambu bočnih zidova, ostva-renu plitkim nišama. Toj varijanti pripada uz crkvu sv. Izidora u Splitu još i Sv. Petar u Lopudu, kojemu je svod pojasnicom podijeljen u dva dijela, a prostor s jedne i druge strane lezene odijeljen dvama lukovima nad konzolama.

Crkva sv. Izidora u Splitu, osim što geografski ne pripada neretljanskom ili zahumskom području ni otocima, izdvaja se iz te skupine i vremenom gradnje jer je za razliku od nabrojanih crkava, sagrađenih pretežito krajem XI. stoljeća (od kojih su neke vremenom izgradnje zašle čak i u XII. stoljeće) jedina datirana u karolinško doba (dvije crkvice na Mosoru).

Vrijeme gradnje crkve

Navedeni povijesni podatak da se oko 1090. godine spominje postojeća crkva sv. Izidora važan je za njezino datiranje kao *terminus ante quem*, jer dokazuje da je ta građevina postojala prije kraja XI. stoljeća, ali ne ukazuje na donju moguću granicu njezine izgradnje.

Morfološke značajke, odnosno tipska pripadnost longitudinalnom tipu crkava s unutrašnjim raščlanjenjem, isto kao i način gradnje, dokazuju ranosrednjovjekovno razdoblje, ali ne pružaju osnove za pobliže datiranje unutar vrlo širokoga raspona predromaničke crkvene arhitekture između VIII. i XI. stoljeća.

Predromanički zabat iz trogirске katedrale

Zato je za preciznije određenje vremena gradnje crkve sv. Izidora u Splitu bio dragocjen nalaz ulomka zabata oltarne ograde, kojim bi taj široki vremenski raspon od nekoliko stoljeća mogao biti sužen na kasno karolinško razdoblje, odnosno na sredinu ili drugu polovicu IX. stoljeća.

Po karakterističnim detaljima u kiparsko-klesarskoj obradi, najbliže analogije sa sućidarskim ulomkom pokazuje zabat iz trogirске katedrale, kao i jedna od faza liturgijskog namještaja predromaničke crkve sv. Marte u Bijaćima.

Zabat ciborija iz crkve sv. Marte u Bijaćima

Greda oltarne ograde iz crkve sv. Marte u Bijaćima

Trogirski je zabat, pronađen prilikom konzervatorskih radova na krovu katedrale,³⁰ ukrašen na vanjskom rubu kukama, jednako oblikovanima kao i na zabatu u Splitu, a ukrasna zona kuka odijeljena je od središnje kompozicije uskom i glatkom trakom. Datiran je sredinom ili u drugu polovicu IX. stoljeća.³¹

Među brojnim povijesnim slojevima u razvitku crkve sv. Marte u Bijaćima od starokršćanske bazilike do predromaničke dvorske crkve, peti je sloj stilski i vremenski najbliži sućidarskom ulomku.³² Za kiparsko-klesarsku radionicu koja je u drugoj polovici IX. stoljeća bila angažirana na izradi ciborija sa zabatima i na oltarnoj ogradi znakovita je ista obrada kuka s jednostrukim vratom i tanka uska traka koja dijeli ukrasne zone.

³⁰ J. Belamarić, »Novootkriveni zabat predromaničke oltarne pregrade u Trogiru«, *VAHD*, 75, 1981., str. 159; M. Ivanišević, »Neobjavljeni ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Trogira«, *SHP*, ser. III, sv. 11, Split 1981, str. 170.

³¹ T. Burić, »Predromanička skulptura u Trogiru«, *SHP*, ser. III, sv. 12, Split 1982., str. 138; *Isti*, Trogir, katedrala, zabat oltarne ograde..., *Hrvati i Karolinzi* (dalje *HiK*), II, katalog, Split, 2000., str. 144.

³² T. Marasović, »Ciborij sa zabatima iz crkve sv. Marte u Bijaćima«, *SHP*, 33, Split, 2006., str. 37-47.

Svi drugi primjeri u Dalmaciji, kojima je zajednička ista obrada kuka s jednim vratom razlikuju se od navedenih primjera iz Splita, Trogira i Bijaća po primjeni istaknutog kimatija, na granici ukrasnih zona zabata i uopće trabeacije oltarnih ograda.³³ Zbog toga se i sućidarski zabat, pa prema tome i sama crkva, može datirati oko sredine ili u drugu polovicu IX stoljeća.

Sažetak razvitka arheološkog položaja na Sućidru

Na samom vrhu uzvisine Sućidar u Splitu, s koje se pružao pogled na Brački kanal i na Kaštelanski zaljev, nalazila se antička građevina za sada neutvrđene funkcije, koja je ostavila svoje materijalne ostatke u stupovima, tegulama i ostacima mozaika.

Na tom položaju srednjovjekovna povijesna vrela spominju crkvu sv. Izidora, po kojoj je oblikovan toponim *Sućidar*. Ostaci crkve pronađeni su istraživanjem, poduzetim sredinom prošloga stoljeća.

1 Po pronađenim ostacima i Buličevoj skici ruševina sasvim je poznat osnovni izvorni izgled predromaničke crkve sv. Izidora koja je bila uzdužnog tipa, bačvasto presvođena, s polukružnom apsidom na istočnoj strani, golih vanjskih zidnih površina, s dvodijelnom podjelom svoda i unutrašnjim zidovima raščlanjenima plitkim nišama. Prezbiterij je od vjernika dijelila oltarna ograda visokog tipa ukrašena pleternim ukrasom, zahvaljujući kojoj je crkva datirana oko sredine ili u drugu polovicu IX. stoljeća.

Nisu poznate modifikacije crkve u kasnijem srednjem vijeku i početkom novog vijeka, osim podatka da su uz glavni oltar u apsidi bila postavljena još dva oltara u nišama na bočnim zidovima.

1. Ostaje nepoznato do kada je crkva sv. Izidora bila u kulturnoj uporabi, ali povijesna vrela iz XVII. stoljeća opisuju građevinu već kao ruševinu, koja se postupno urušavala, da bi početkom XX. stoljeća stršali samo sjeverni zid i nadvratnici.

2. Crkva je istražena 1950. godine kada je izrađena i idejna rekonstrukcija prvobitnog izgleda crkve na Sućidru.

3. Pronađeni ostaci crkve na žalost su sasvim nestali brзом izgradnjom Sućidra u drugoj polovici XX. stoljeća, pa osim ulomaka i dokumentacije danas više nema tragova građevini, po kojoj je jedan prostrani i vrlo napućeni predio grada Splita dobio ime.

³³ Usp. *HiK*, II, str. 182, 183, 242, 243, 244, 270, 280, 318.

SUĆIDAR A SPALATO, RICERCHE ARCHEOLOGICHE E ONOMASTICHE

Tomislav Marasović – Marina Marasović-Alujević

Il sito archeologico Sućidar a Spalato è stato sottoposto a ricerche archeologiche nel 1950-1951, ma salvo alcuni disegni e brevi informazioni, i risultati non vennero pubblicati. Msgr. Francesco Bulić ha lasciato una breve nota e lo schizzo della chiesetta in quel sito con l'intento di intraprendere delle ricerche.

Sućidar è uno dei tanti toponimi formati nell'alto medio evo a Spalato sulla base dell'aghionimo croato, preceduto dal prefisso dalmato *sut*. L'aghionimo è documentato nelle fonti storiche nella forma ipocoristica Scider o Syder. Forme simili si trovano in alcuni altri luoghi dell'Adriatico croato. Isidoro è un nome teoforico, apparso già nell'epoca antica col significato "il dono di Iside." Il nome era portato da alcuni personaggi importanti dell'epoca paleocristiana ed altomedievale, tra i quali anche Isidoro, arcivescovo di Sevilla (cca 560-636) in seguito canonizzato. La chiesa cristiana celebra parecchi santi dello stesso nome, tra i quali il vescovo e martire di Antiochia, vescovo di Nitria, Sant'Isidoro di Pelusia, vescovo di Chio e martire di Cordoba.

Prima delle ricerche del 1950 sul sito sporgevano soltanto due stipiti della porta, tra i quali giaceva l'architrave con tre elegantissime croci incise. Con degli scavi intrapresi fu scoperta la parte del muro occidentale, il muro meridionale nell'intera lunghezza, e una parte del muro orientale con l'abside semicircolare. Nelle ricerche della zona circostante furono trovati parecchi elementi architettonici e liturgici come p.e. la soglia, rifatta da una colonna romana, i frammenti della mensa d'altare e due acroteri. La scoperta più importante riguarda il frammento di un timpano appartenente alla pergola, decorato dalle volute e una treccia in basso rilievo.

Malgrado i resti modesti, si è realizzata la ricostruzione virtuale dell'aspetto originale della chiesa di San Isidoro, la quale apparteneva ad un tipo degli edifici preromanici, caratterizzati da esterno liscio e semplice e da interno diviso in due campate e le mura articolate dalle nicchie. Nella Dalmazia dell'alto medio evo sono evidenziate una decina di chiese dello stesso tipo, tra le quali quella di Spalato è la più antica.

La datazione della chiesa si basa sulle analogie degli esempi simili provenienti da Traù e Bijaći, grazie ai quali è possibile, anche per San Isidoro di Spalato, stabilire l'epoca della costruzione tra la metà e la fine del IX secolo. Il contributo termina con un riassunto dello sviluppo del sito archeologico, nel quale alla fase più antica appartiene un edificio di funzione non identificata e una chiesa preromanica.

Già nel XVII secolo la chiesa perse il culto andando in rovina. Qualche decennio dopo la scoperta, i resti sparirono completamente durante l'edificazione del quartiere urbano il quale prese il nome dalla chiesa preesistente.

